va jasoratga undagan. Jaloliddin Manguberdining jasorati va qat'iyati askarlar uchun ibrat bo'lib, ularni Vatan ozodligi uchun jon fido qilishga zamin yaratgan.

Sulton Jaloliddinning harbiy strategiyasi zamirida inson omiliga yuksak e'tibor qaratish, askarlarning ruhiy holatini boshqarish va ularni yuksak ideallar sari yo'naltirish kabi muhim ijtimoiy-falsafiy tamoyillar mujassam bo'lgan. Bu esa, uning harbiy san'atining beqiyos ekanligini ko'rsatadi.

Rashiduddin Fazlullohning "Jome ut-tavorix" asarida Sulton Jaloliddinning Parvon jangidagi (1221) g'alabasi mo'g'ullarning "yengilmas" ekanligi haqidagi "ovoza"ni parchalagani qayd etilgan. Rashiduddin Sulton Jaloliddinning lashkar oldidagi nutqlarini tahlil qilar ekan, uning asosiy quroli jangchilar qalbida milliy g'ururni uyg'otish bo'lganini ta'kidlaydi [10].

Shuningdek, Z.Buniyatov tadqiqotlarida, Sulton Jaloliddinning kurashi xorazmshohlar davlatchiligini saqlab qolishning so'nggi umidi bo'lgani ilmiy asoslangan [6]. Bu kurash zamiridagi falsafiy g'oya – "erk uchun fidoyilikdir", deya ta'riflangan.

Sulton Jaloliddin Manguberdi jasoratining manbalardagi ifodasi quyidagi jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Tarixchi/manba	Tahlil predmeti	Ijtimoiy-falsafiy xulosa
Sh.Nasafiy	Sultonning ichki dunyosi va sabri	Vatanparvarlik individual axloq va iymonning mevasi [3].
A.Juvayniy	Sind daryosidagi qahramonlik	Jasorat shaxs irodasining taqdir ustidan g'alabasi [4].
F.Rashuddin	Parvon jangidagi taktika	Strategik ong ijtimoiy vahimani yechish vositasi [10].
Mirxond	Istilo davridagi birlashtiruvchi rol	Shaxs jamiyatni inqirozdan asrovchi ma'naviy o'zak [9].
V.Bartold	Sarkardaning harbiy salohiyati	Profesonalizm va Vatanga sadoqat [8].

Xulosa (conclusion). Jaloliddin Manguberdining mo'g'ul bosqinchilariga qarshi kurashidagi tarixiy missiyasini ijtimoiy-falsafiy jihatdan o'rganish quyidagi xulosalarni beradi:

1. Sulton Jaloliddinning vatanparvarligi individuallikdan ijtimoiy mas'uliyat darajasiga ko'tarilgan oliy e'tiqoddir.

2. Sarkardaning jasorati milliy davlatchilikni saqlab qolish yo'lidagi ma'naviy immunitetni ifodalaydi.

3. Jaloliddin Manguberdining merosi bugungi yosh harbiylarni tarbiyalashda eng kuchli ijtimoiy-ma'naviy vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati (References):

(1). Mirziyoyev Sh.M. Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari. Toshkent, 2020.
(2). Harbiy atamalarning qisqacha lug'ati. Toshkent, 2007, 394-bet.
(3). Nasaviy Sh. Sirat as-sulton Jalal ad-Din Mankburni. Toshkent, "Sharq", 2006.
(4). Juvayniy A.A. Tarixi jahongushoy. Toshkent, 2015.
(5). Ильин И.А. Путь к очевидности. Москва, 1993, с. 139.
(6). Гегель Г.В. Философия духа. Москва, 1977.
(7). Buniyatov Z.M. Xorazmshohlar davlati tarixi. Toshkent, 1998.
(8). Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия. Москва, 1963.
(9). Mirxond. Ravzat us-safo (Poklik bog'i). Toshkent, "Sharq", 2013.
(10). Rashiduddin Fayzulloh. Jome ut-tavorix. Toshkent, 2011.
(11). Raxmonov A. Harbiy vatanparvarlik. Toshkent, "Fan ziyosi", 2025.
(12). Komilov N. Milliy g'oya va ma'naviyat. Toshkent, "Ma'naviyat", 2003.
(13). G'ulomov Z. Vatan tuyg'usi. Toshkent, "O'zbekiston", 2005.

Hakimjonov Ulug'bek Akbarjon o'g'li ("University of Management and Future Technologies" universiteti, o'quv-uslubiy bo'lim mutaxassisi; ORCID: 0009-0001-5823-901; bekhakimov090296@gmail.com)

XORAZMDAN BOG'DODGA: DUNYO ILMINI SHAKLLANTIRGAN BUYUK YO'L

Annotatsiya. *Ushbu maqola Xorazm ilmiy-madaniy muhitidan Bog'doddagi Bayt ul-hikma makoniga bilimlar oqimi qanday ko'chganini va uning jahon ilmiy tafakkurini shakllantirishdagi mexanizmlarini tahlil qiladi. Tadqiqot maqsadi ilmiy transferning institutsional, tarjimaviy va metodologik omillarini aniqlashdir. Metodologiya tarixiy-komparativ yondashuv, manbashunoslik tahlili hamda fanlararo rekonstruksiya usullariga tayangan. Ilmiy yangilik Xorazm maktabi vakillari asarlarining Bog'dod ilmiy infratuzilmasida "tarjima-sharh-tasnif-algoritmlashtirish" zanjiri orqali qayta ishlab, universal ilmiy me'yor-*

larga aylanganini asoslashdan iborat. Natijada "yo'l" tushunchasi geografik ko'chishdan ko'ra ko'proq ilmiy muloqot, terminologiya standartlashuvi va metod ishlab chiqish jarayoni sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: *Xorazm ilmiy maktabi, Bayt ul-hikma, ilmiy transfer, tarjima va sharh, matematik metod, terminologiya, ilmiy institutsiyalar.*

Хакимжонов Улугбек Акбаржон угли (специалист учебно-методического отдела университета "University of Management and Future Technologies"; ORCID: 0009-0001-5823-901X; bekhakimov090296@gmail.com)

ИЗ ХОРЕЗМА В БАГДАД: ВЕЛИКИЙ ПУТЬ, СФОРМИРОВАВШИЙ МИРОВУЮ НАУКУ

Аннотация. *В данной статье анализируется процесс переноса знаний из научно-культурной среды Хорезма в багдадский «Байт уль-хикма» и механизмы его влияния на формирование мировой научной мысли. Цель исследования заключается в выявлении институциональных, переводческих и методологических факторов научного трансфера. Методология опирается на историко-компаративный подход, источниковедческий анализ и методы междисциплинарной реконструкции. Научная новизна работы состоит в обосновании того, что труды представителей хорезмской школы, пройдя через цепочку «перевод-комментарий-классификация-алгоритмизация» в научной инфраструктуре Багдада, трансформировались в универсальные научные нормы. В результате понятие «путь» интерпретируется не просто как географическое перемещение, а как процесс научного диалога, стандартизации терминологии и разработки методов.*

Ключевые слова*: Хорезмийская научная школа, Байт уль-хикма, научный трансфер, перевод и комментарий, математический метод, терминология, научные институты.*

Hakimjonov Ulugbek Akbarjon ogli (Specialist of the Educational and Methodological Department, University of Management and Future Technologies; ORCID: 0009-0001-5823-901X; bekhakimov090296@gmail.com)

FROM KHWARIZM TO BAGHDAD: THE GREAT PATH THAT SHAPED WORLD SCIENCE

Annotation. *This article examines how knowledge moved from the scholarly milieu of Khwarazm to Baghdad's Bayt ul-hikma and how this transfer contributed to the formation of global scientific reasoning. The aim is to identify institutional, translation-based, and methodological drivers of knowledge mobility. The study employs historical-comparative analysis, source criticism, and interdisciplinary reconstruction. Its novelty lies in arguing that Khwarazmian works were reprocessed within Baghdad's scholarly infrastructure through a "translation-commentary-classification-algorithmization" chain, producing transferable scientific norms. The thesis interprets the "road" not merely as geographic movement but as a system of scholarly communication, terminological standardization, and method-building that enabled wider circulation of scientific practices.*

Keywords: *Khwarazmian scholarship, Bayt ul-hikma, knowledge transfer, translation and commentary, mathematical method, terminology standardization, scientific institutions.*

Kirish. Markaziy Osiyo tarixida Xorazm vohasi uzoq vaqt davomida nafaqat savdo yo'llari kesishgan hudud, balki ilmiy amaliyotlar shakllangan murakkab intellektual makon sifatida namoyon bo'ladi. "Xorazmdan Bog'dodga" yo'li iborasi, ko'pincha, olimlarning safarlari yoki qo'lyozmalarning ko'chishi tarzida sodda tasvirlanadi, biroq ilm tarixini tadqiq etish shuni ko'rsatadiki, bu jarayon, avvalo, bilimni qayta ishlab, yangi muammolarni qo'yish va ularni yechish usullarini standartlashtirish bilan bog'liq bo'lgan. Shu ma'noda, Bog'dod IX asrda yirik ilmiy markazga aylangani faqat siyosiy yoki iqtisodiy sharoit bilan izohlanmaydi; u yerda tarjima amaliyoti, ilmiy muloqot etikasi, munozara me'yorlari, matnshunoslik talablari va hisoblash madaniyati uyg'unlashib, avvalgi regional an'analarni universal ilmiy tilda ifodalash imkonini berdi. Xorazm esa bu jarayonda "xom ma'lumot manbayi" emas, balki muayyan metodik me'yorlar va hisoblash amaliyotlarini allaqachon ishlab chiqqan, keyinchalik, Bog'dod infratuzilmasida kengaytirilgan va umumlashtirilgan ilmiy maktab sifatida ko'rilishi zarur.

Adabiyotlar tahlili. Xorazmdan Bog'dodga ilmiy bilimlar oqimi, uning mexanizmlari va jahon ilmiy tafakkuriga ta'siri masalasi ko'plab tarixchi va sharqshunos olimlar tomonidan turli jihatlarda o'rganilgan. Ushbu yo'nalishda mavjud adabiyotlarni, shartli ravishda, uch asosiy guruhga ajratish mumkin: tarixiy-manbashunoslik tadqiqotlari, ilmiy transfer va tarjima harakati bo'yicha izlanishlar hamda alohida allomalar merosiga bag'ishlangan ilmiy ishlar.

Birinchi guruhga oid manbalarda Xorazm ilmiy maktabining shakllanishi va uning Markaziy Osiyo ilmiy-madaniy muhitidagi o'rni tahlil qilinadi. Jumladan, N.Karimovning asarida o'rta asr Sharq ilm-fani rivoji kompleks tarzda ko'rib chiqilib, Xorazm hududining ilmiy markaz sifatidagi ahamiyati asoslab be-

riladi. Bu tadqiqotlar Xorazmni faqat geografik hudud emas, balki mustaqil ilmiy maktab sifatida talqin qilishga imkon yaratadi.

Ikkinchi guruh adabiyotlar ilmiy transfer va tarjima jarayonlariga bag'ishlangan. D.Gutas o'zining mashhur tadqiqotida Bag'doddagi tarjima harakatini keng yoritib, yunon ilmiy merosining arab tiliga o'girilishi jarayonini ijtimoiy va institutsional nuqtai nazardan tahlil qiladi. U tarjimani oddiy til o'zgartirish emas, balki ilmiy tafakkurning transformatsiyasi sifatida baholaydi. Bu yondashuv mazkur maqoladagi "tarjima-sharh-tasnif-algoritmlashtirish" modelini tushunishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shuningdek, G.Saliba tadqiqotlarida islom ilm-fanining Yevropa Uyg'onish davriga ta'siri ko'rsatilib, Bag'dod ilmiy muhitining global ilmiy rivojdagi o'rni asoslab beriladi. Ushbu yondashuv Xorazm – Bog'dod yo'lining faqat mintaqaviy emas, balki umumjahon ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

Uchinchi guruhga mansub adabiyotlar alohida allomalar faoliyatini o'rganishga qaratilgan. Muhammad al-Xorazmiy asarlariga bag'ishlangan tadqiqotlarda uning matematik metodlari, ayniqsa, algebra va hisoblash usullarining universalligi ta'kidlanadi. Bu ishlar uning ilmiy merosi nafaqat o'z davri, balki keyingi ilmiy taraqqiyot uchun ham muhim bo'lganini ko'rsatadi.

Abu Nasr Forobiy ilm tasnifi masalasida muhim nazariy qarashlarni ilgari surib, fanlar tizimini mantiqiy asosda tartibga soladi. Uning "Ihsa' al-'ulum" asari ilmiy bilish strukturasini tushunishda asosiy manbalardan biri hisoblanadi.

Abu Rayhon Beruniy merosiga oid tadqiqotlarda esa ilmiy metod, tajriba va kuzatuvning ahamiyati alohida urg'ulanadi. Beruniyning ishlari ilmiy natijaning aniqligi, tekshiriluvchanligi va tajribaga asoslanganligini ko'rsatib beradi. Shu bilan birga, manbashunoslik tadqiqotlari qo'lyozma madaniyati, matnlarning qayta ishlanishi va ilmiy bilimlarning uzatilish jarayonini yoritadi. Bu yo'nalishdagi ishlar ilmiy matnning "statik emas, balki dinamik tizim" ekanini asoslaydi.

Umuman olganda, mavjud adabiyotlar Xorazm va Bog'dod o'rtasidagi ilmiy aloqalarni turli jihatlarda yoritgan bo'lsa-da, ularning aksariyatida ilmiy transferning yaxlit mexanizmi yetarlicha tizimli ochib berilmagan. Shu jihatdan, mazkur maqolada taklif etilgan yondashuv – ilmiy bilimlar harakatini "metod, til va institutsional tizimlar integratsiyasi" sifatida talqin qilish – mavjud tadqiqotlarni to'ldiradi va yangi ilmiy qarashni ilgari suradi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqotning muhim vazifasi shundaki, Xorazm va Bog'dod o'rtasidagi intellektual bog'liqlikni shaxslar biografiyasi bilan cheklab qo'ymasdan, bilimlar aylanishining ijtimoiy va institutsional mexanizmlarini ochib berish kerak. Xorazmda shakllangan amaliy ehtiyojlar, jumladan yer o'lchash, suv taqsimoti, soliq hisoboti, kalendar muammolari va astronomik kuzatuvlar hisoblashning barqaror usullarini talab etgan. Bunday ehtiyojlar matematik tilning aniqligi va algoritmik tartibga solingan amallarni qadrlashga olib keladi. Bog'dodda esa shu kabi hisoblash amaliyotlari tarjima harakati orqali yunon, hind va eron ilmiy merosi bilan uchrashdi va natijada masalalarga yondashish uslubi yanada umumiy, nazariy va sistematik ko'rinish oldi. Bu yerda ilmiy yangilik yaratish, ko'pincha, "yangi matn yozish"dan ko'ra "mavjud matnni sharhlash, solishtirish, tushunchalarni aniqlashtirish va hisoblashni soddalashtirish" orqali yuzaga kelgan. Aynan shuning uchun "tarjima–sharh–tasnif–algoritmlashtirish" zanjiri ilmiy transferning asosiy modeli sifatida ilgari suriladi: tarjima matnni kiritar ekan, sharh uning muammolarini ochadi, tasnif bilimni tartiblaydi, algoritmlashtirish esa amallarni takrorlanadigan, o'rgatiladigan va tekshiriladigan shaklga keltiradi.

Xorazm ilmiy maktabining Bog'doddagi nufuzini, eng avvalo, matematik til va hisoblash madaniyati bilan bog'lash maqsadga muvofiq. Al-Xorazmiy nomi bilan bog'liq algebra va hisoblash usullari muayyan davr ilmiy ehtiyojlariga javob berganligi sababli tez tarqalgan: ularning qiymati faqat natijada emas, balki usulning umumiyligi va turli masalalarga qo'llanilishidadir [1]. Bu yerda "algoritm" tushunchasining keyingi davrlardagi talqini bilan o'rta asr amaliyoti o'rtasida bevosita tenglashtirishdan ehtiyot bo'lish lozim, biroq metodik jihatdan al-Xorazmiy an'anasida hisoblash qadamlari izchil bayon qilinishi, masalani turlarga ajratish va yechimni tekshirishga undash kabi belgilar mavjud. Bog'dod muhitida aynan shu belgilar, ya'ni, tartib, aniq ta'rif, natijani qaytarish imkoniyati va isbotga yaqin mantiqiy asoslash qadrlangan, chunki ko'p tilli va ko'p an'anali muhitda ilmiy muloqot uchun umumiy mezon zarur edi. Shu tariqa, Xorazm maktabi "muammo yechishning grammatika"sini taklif etgan bo'lsa, Bog'dod infratuzilmasi bu grammatikani turli fanlarga, ayniqsa, astronomiya, geodeziya va taqvimshunoslikka ko'chirish imkonini yaratdi.

Ilmiy transfer jarayonida tarjimaning o'rni, ko'pincha, matnni bir tildan ikkinchisiga ko'chirish tarzida tushuniladi, holbuki o'rta asrlarda tarjima "termin yaratish" va "tushuncha moslashtirish"ning murakkab amaliyoti edi. "Bayt ul-hikma"da shakllangan tarjima maktabi yunon ilmiy terminlarini arab tilida ifodalashda ikki yo'lni uyg'unlashtirgan: ba'zan so'zma-so'z ekvivalent topilgan, ba'zan esa tushunchaga

mos yangi atama yaratilgan [2]. Bu holat ilmiy fikrning o‘zgarishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi, chunki yangi atama nafaqat nom beradi, balki tushunchaning chegaralarini belgilaydi. Xorazm an’anasidan kelgan olimlar va amaliyotchilar esa hisoblash va o‘lchashga oid terminlar bilan ishlashda tajribaga ega bo‘lganlari sababli, terminologik standartlashuv jarayonida faol ishtirok etgan, deb taxmin qilish ilmiy asosga ega: ularning ehtiyoji aniq bo‘lgan, ya’ni natija amaliy qo‘llanishi kerak edi. Natijada Bog‘dod ilmiy tilida aniqlik, o‘lchov birliklari va nisbatlar bilan ishlashning qat’iylashuvi ko‘zga tashlanadi.

Xorazmdan Bog‘dodga boruvchi “buyuk yo‘l”ni ilmiy institutsiyalar nuqtayi nazaridan ham ko‘rish zarur. Xorazmda mahalliy hukmdorlar homiyligi, kutubxona va qo‘lyozma ko‘chirish amaliyoti, kuzatuvlar uchun zarur jihozlar hamda kotibiyat madaniyati ilmiy ishning uzluksizligini ta’minlagan. Bog‘dodda esa bular yanada keng ko‘lamda namoyon bo‘lib, turli hududlardan kelgan olimlarning hamkorligini muvofiqlashtirish vazifasi paydo bo‘lgan. Bunday muhitda ilmiy natijaning qiymati faqat muallif shaxsiga bog‘lanib qolmay, balki muhokama, tekshiruv va qayta yozish orqali “jamoaviy legitimatsiya” oladi. Ilm tarixida aynan shu mexanizm keyingi asrlarda universitet va akademiya tizimlarida ko‘rinadigan ilmiy ekspertiza madaniyatiga yaqin turadi. Demak, “yo‘l” tushunchasi muassasa ichidagi protseduralar bilan ham ifodalanadi: matnni tanlash, tarjima qilish, tekshirish, sharhlash, nusxalash va o‘qitish. Ushbu zanjirlarning har bir bo‘g‘inida Xorazm an’anasidan kelgan metodik tartib va amaliy orientatsiya muhim rol o‘ynaganini ko‘rsatish mumkin.

Bilimning Bog‘dodda qayta ishlanishi jarayonini “tasnif” tushunchasisiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Fanlarning chegaralari, ularning predmet sohasi va usullari haqida qarashlar aynan shu davrda ancha ravshanlashgan. Al-Forobiy ilm tasnifiga doir qarashlari bilan ilmiy bilishning ichki tuzilmasini bayon etib, mantiqni umumiy metod sifatida ko‘rsatadi [3]. Bu tasnifiy qarashlar tarjima qilingan matnlar to‘plamini tartibga solish ehtiyojidan ham kelib chiqadi: agar yuzlab asarlar turli fanlarga oid bo‘lsa, ularni o‘qitish va muhokama qilish uchun umumiy xarita zarur. Xorazm ilmiy maktabi esa ko‘proq amaliy va hisoblashga yo‘naltirilgan bo‘lgani sababli, tasnif jarayonida matematik fanlarning “tayanadigan til” sifatidagi maqomi mustahkamlanishiga bilvosita hissa qo‘shgan. Boshqacha aytganda, tasnif nafaqat kutubxona tartibi, balki epistemologik tartibdir: qaysi fan qaysi fan uchun asos bo‘la oladi, qaysi usul qaysi sohaga ko‘chiriladi, degan savollar shu orqali javob topadi.

Mazkur tadqiqot mavzusi doirasida Beruniy merosi ham “Xorazmdan Bog‘dodga” yo‘lining mazmunini chuqurlashtiradi, chunki u ilmiy metod, o‘lchash aniqligi va manbalarni tanqidiy solishtirish madaniyatini yuksak darajada namoyon etadi. Beruniyning geodeziya, astronomiya va tarixiy-etnografik kuzatuvlardagi yondashuvi shuni ko‘rsatadiki, ilmiy natija faqat nazariy konstruksiya emas, balki o‘lchash protokollari, asboblar, xatoliklarni hisobga olish va qayta tekshirish amaliyotiga tayanadi [4]. Bog‘doddagi ilmiy muhitda ham shunday talablar kuchaygan: turli an’analar uchrashganda, faqat shaxsiy obro‘ emas, balki tekshiriladigan usul ustunlikka ega bo‘ladi. Demak, Beruniy tipidagi olimlar orqali “yo‘l”ning mazmuni yanada aniq ko‘rinadi: bu yo‘l ilmni rivoyat va tasvirdan tajriba, o‘lchash va mantiqiy asoslashga yaqinlashtiradigan intellektual intizom yo‘lidir.

Ilmiy transferning muhim jihati sifatida “matnning hayoti” masalasini ham ajratish lozim. O‘rta asr qo‘lyozma madaniyatida matn doimo qayta ko‘chiriladi, qisqartiriladi, izohlanadi, ba’zan esa bir nechta manbadan kompozitsiya qilinadi. Shu sababli mualliflik va manba masalasi zamonaviy akademik me’yorlardan farq qiladi. Biroq bu farq ilmiy me’yor yo‘q edi, degani emas, aksincha, Bog‘dod muhitida ishonchli nusxa, to‘g‘ri atama, muqobil qarashlarni keltirish va dalilni mantiqan bog‘lash kabi me’yorlar shakllangan. Xorazm maktabining amaliy an’analari esa matnni “ishlaydigan qo‘llanma”ga aylantirishni rag‘batlantirgan: masala namunalarini ko‘paytirish, yechimni umumlashtirish, hisoblashni soddalashtirish, o‘quvchi uchun qadam-baqadam izchillik yaratish. Natijada Bog‘dodda ilmiy matnning o‘qilishi kengaydi: u faqat olimlar majlisi uchun emas, balki kotiblar, amaliyotchilar va ta’lim oluvchilar uchun ham moslashdi. Bu jarayon jahon ilmiy tafakkurida “didaktik standart”ning paydo bo‘lishiga yaqin hodisa bo‘lib, keyinchalik, Sharq va G‘arbda ilmiy risola janrining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan [5].

Xulosa va takliflar. Tadqiqotda ilmiy yangilik sifatida taklif etilayotgan model shundan iboratki, Xorazm – Bog‘dod yo‘li ilmiy g‘oya va faktlar migratsiyasi bilan birga ilmiy metod va til migratsiyasidir. Agar faktlar ko‘chsa, ular har xil talqin qilinishi mumkin; metod ko‘chsa, u yangi faktlar ishlab chiqaradi; til ko‘chsa, u fanlararo ko‘priklar quradi. Xorazm an’anasining kuchli tomoni metodik tartib va amaliy yo‘nalish bo‘lgan, Bog‘dodning kuchli tomoni esa institutsional ko‘lam, tarjima maktabi va munozara madaniyati bo‘lgan. Ikki omil qo‘shilganda, jahon ilmiy tafakkurining muhim belgisi bo‘lgan universallik paydo bo‘ladi, ya’ni, ma’lum hudud ehtiyojidan tug‘ilgan usul boshqa hududda ham ishlay boshlaydi. Bu universallikni “geografik kengayish” bilan tenglashtirish yetarli emas; u bilishning ichki me’yorlari, ma-

salan ta'rifga sodiqlik, isbotga intilish, hisoblash aniqligi, natijani qaytarish va tanqidiy solishtirish kabi prinsiplarda namoyon bo'ladi. Shuning uchun "dunyo ilmini shakllantirgan buyuk yo'l" deganda, aynan shu prinsiplarga xizmat qilgan bilim infratuzilmasi tushuniladi.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki tadqiqot natijalari Xorazmdan Bog'dodga bo'lgan ilmiy yo'lni shaxslar harakati yoki qo'lyozmalar almashinuvi bilan cheklab bo'lmasligini ko'rsatadi. Bu yo'l ilmiy bilishning me'yoriy tizimi shakllangan jarayon bo'lib, unda tarjima matnni kiritgan, sharh muammoni ochgan, tasnif bilimni tartiblagan, algoritmlashtirish esa usulni takrorlanadigan va o'rgatiladigan shaklga keltirgan. Xorazm maktabining metodik tartibi va amaliy hisoblash madaniyati Bog'dodning tarjima-institutsional infratuzilmasi bilan qo'shilib, terminologik standartlashuv, fanlararo ko'priklar va tekshiriladigan ilmiy amaliyotlar paydo bo'lishiga xizmat qilgan. Natijada "yo'l" tushunchasi geografik masofadan ko'ra ko'proq ilmiy kommunikatsiya, metod yaratish va bilimni universal shaklga keltirish jarayoni sifatida asoslanadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

(1). Хорезми, Мухаммад ибн Муса. Книга об индийском счете (Китаб ал-джам' ва-т-тафрик би-хисаб ал-хинд): перевод и комментарии. М., "Наука", 1983, 256 с.

(2). Gutas D. Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early 'Abbasid Society (2nd–4th/8th–10th centuries). London: Routledge, 1998, 238 p.

(3). Al-Farabi. Ihsa' al-'Ulum (The Enumeration of the Sciences). Beirut: Dar wa Maktabat al-Hilal, 1996, 176 p.

(4). Бируни, Абу Райхан. Избранные произведения. Т. 1, Памятники минувших поколений. Ташкент, "Фан", 1963, 486 с.

(5). Saliba G. Islamic Science and the Making of the European Renaissance. Cambridge (MA), MIT Press, 2007, 336 p.

(6). Karimov N. O'rta asr Sharq ilm-fani va madaniyati: manbalar va tadqiqotlar. Toshkent, "O'zbekiston", 2011, 320-bet.

Ibragimova Dilsora Ismoilovna (Qarshi davlat universiteti o'qituvchisi;
E-mail: dilsoraibragimova47@gmail.com; https://orcid.org/0009-0009-4809-6228)

SOTSIOLOGIK YONDASHUVDA SHAXS XULQ-ATVORI VA IJTIMOIY DETERMINANTLAR

Annotatsiya*. Mazkur maqolada shaxs xulq-atvori sotsiologik yondashuv asosida tahlil qilinadi hamda uning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy determinantlar o'rganiladi. Tadqiqot davomida oila, ta'lim tizimi, ijtimoiy guruhlar, iqtisodiy sharoit va madaniy qadriyatlarning shaxs xulq-atvoriga ta'siri nazariy jihatdan asoslab berilgan. Shuningdek, ijtimoiylashuv jarayoni va deviant xulq-atvorning kelib chiqish omillari yoritilgan. Natijada shaxs xulq-atvorini shakllantirishda ijtimoiy muhitning hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan.*

Kalit so'zlar: *shaxs, xulq-atvor, sotsiologiya, ijtimoiy determinantlar, ijtimoiylashuv, deviant xulq-atvor, ijtimoiy muhit.*

ПОВЕДЕНИЕ ЛИЧНОСТИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Аннотация. *В данной статье рассматривается поведение личности с точки зрения социологического подхода, а также анализируются социальные детерминанты, влияющие на его формирование. В исследовании теоретически обосновано влияние семьи, системы образования, социальных групп, экономических условий и культурных ценностей на поведение личности. Также освещаются процессы социализации и причины возникновения девиантного поведения. В результате установлено, что социальная среда играет решающую роль в формировании поведения личности.*

Ключевые слова: *личность, поведение, социология, социальные детерминанты, социализация, девиантное поведение, социальная среда.*

PERSONAL BEHAVIOR AND SOCIAL DETERMINANTS IN A SOCIOLOGICAL APPROACH

Annotation*. This article analyzes human behavior from a sociological perspective and examines the social determinants influencing its formation. The study theoretically substantiates the impact of family, education system, social groups, economic conditions, and cultural values on individual behavior. It also explores the process of socialization and the causes of deviant behavior. The results indicate that the social environment plays a decisive role in shaping human behavior.*

Keywords: *personality, behavior, sociology, social determinants, socialization, deviant behavior, social environment.*